

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.4.54-58>

Umění jako nástroj sociální mobility

Art as an Instrument of Social Mobility

Alois Daněk

Abstract

The aim of the paper is to present the results of a long-term qualitative research on the potential of introducing artistic activities into environments at risk of social exclusion. The results suggest that the arts can be an important tool for social mobility. In the discussion we will outline the possibilities of using the theory of double exceptionality for better accessibility of artistic activities, which in turn will lead to better educational outcomes.

Keywords: Art. Social mobility. Social exclusion. Inclusion. Creativity. Dual exceptionality. Art education.

Úvod

Intenzivně se věnujeme problematice možností uměleckých aktivit v oblasti edukace dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a jedinců ohrožených sociální exkluzí. V našich výzkumech jsme opakovaně prokázali, že umělecké aktivity mají pro naši cílovou skupinu významný potenciál. Ačkoli se primárně zaměřujeme na oblast hudební výchovy, identické výsledky jsme zaznamenali i v oblasti hudební interpretace a při výtvarných činnostech. Jsme tedy přesvědčeni, že umění v edukaci, *Ars et Educatio*, má významnou roli nejen pro intaktní populaci, ale má své nezastupitelné místo i v edukaci speciální, mohli bychom tedy hovořit o *Ars et Educatio Speciali*. Během našich výzkumů se ukázalo, že umělecké aktivity nemají pouze pozitivní vliv na jedince v jeho současném časoprostoru a v jeho aktuálním sociálním prostředí, ale mohou být nástrojem sociální mobility. Příspěvek bude stratifikován do dvou částí. Nejprve představíme metodologii, teoretická východiska našeho bádání a stručně vysvětlíme otázku sociální mobility. Následně se budeme věnovat problematice dvojí výjimečnosti. Pokud je problematika dvojí výjimečnosti správně uchopena, umožňuje aktivizovat umělecké aktivity, které mohou ovlivnit sociální trajektorii jedince. V závěru příspěvku zdůrazníme význam uměleckých aktivit pro moderní společnost.

Metodologie a teoretická východiska

Pokračujeme ve výzkumu oblasti vlivu uměleckých aktivit na jedince ohrožených sociálním vyloučením, který jsme představili v příspěvku „Potenciál umění v procesu resocializace mladých dospělých po jejich odchodu z dětského domova“ (Daněk, 2023a). Pracujeme s kvalitativním designem, který neustále zdokonalujeme prostřednictvím kritických revizí. Snažíme se nalézt optimální kombinaci výzkumných nástrojů a metod. Pro současné inkluzivní paradigma jsou kvalitativní výzkumné designy velmi přínosné (Willing, 2017).

Náš výzkum je vyloženě interdisciplinární. Na zkoumanou problematiku nahlížíme pohledem několika vědních oblastí. Na počátku našich výzkumných aktivit jsme pracovali především v mantinelech hudební výchovy. Postupně jsme se přijali i pohled speciálně pedagogický. Pro oblast otázky sociální mobility je nezbytný pohled sociální práce a také náhled sociologický. Naše výzkumy se pevně opírají o odbornou literaturu, a to jak tuzemskou, tak i zahraniční. V oblasti hudební výchovy pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami považujeme za klíčové práce Sobol, zatímco mezi tuzemskými odborníky jmenujeme Kružíkovou. V oblasti speciální pedagogiky vycházíme z oborových monografií, za zmínku stojí dílo Škoviery. Pokud jde o oblast sociologickou, čerpáme z díla Tučka. Detailně jsme metodologii a teoretická východiska našeho bádání rozpracovali v monografii "Speciálněpedagogický potenciál hudební výchovy" (Daněk, 2023b), která sumarizuje naše dlouhodobé výzkumné aktivity.

Sociální mobilita a naše cílová skupina

Sociální mobilita je chápána jako schopnost jednotlivců nebo skupin přesouvat se ve společenském žebříčku z hlediska ekonomického postavení, vzdělání, povolání a sociálního statusu. Existují dvě hlavní formy sociální mobility: vertikální a horizontální.

Vertikální sociální mobilita zahrnuje pohyb nahoru nebo dolů ve společenské hierarchii. Pozitivní vertikální mobilita znamená vzestup jedince nebo skupiny v sociálním postavení, zatímco negativní vertikální mobilita označuje pokles.

Horizontální sociální mobilita, na druhou stranu, zahrnuje změnu v oblasti zaměstnání nebo povolání, ale nemusí nutně znamenat změnu ve společenském postavení. Jedinec může změnit své zaměstnání nebo obor, aniž by výrazně ovlivnil svůj sociální status.

Faktory ovlivňující sociální mobilitu zahrnují vzdělání, ekonomické podmínky, kulturní faktory a sociální politiku. Například vzdělání může poskytnout jednotlivci lepší příležitosti k získání kvalifikace a následnému postupu v hierarchii. Sociální mobilita hraje důležitou roli v diskusích o rovnosti, spravedlnosti a příležitostech ve společnosti. Zvýšení sociální mobility může přispět k vytváření více vyvážené a spravedlivé společnosti

(Bertaux a Thompson, 1997). Otázka stavu společnosti úzce souvisí i s problematikou inkluze. Například Nilholm (2006) tvrdí, že inkluze je možná pouze ve společnosti, která je demokratická.

Naše cílová skupina, děti a mladí dospělí vyrůstající ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy, v dětském domově, mají oproti intaktní populaci na prahu jejich samostatného života výrazně horší startovní pozici. Nejenže jsou zatíženi zkušeností s pobytem v dětském domově, ale zároveň jejich původní rodiny nejsou ideálním prostředím pro začátek kvalitního života. Pokud by totiž byly, děti by se do nich již dávno vrátily. Jak umožnit mladým dospělým, aby se mohli na sociálním výtahu společnosti posunout do bezpečnějších pater, než v kterých se pohybují rodiny, z kterých do dětského domova přišli? Naše výzkumy ukazují, že právě umělecké aktivity mohou být výrazným protektivním a aktivizačním faktorem, který tuto sociální mobilitu, tento posun do sociálního bezpečí, umožní.

Dvojí výjimečnost

U dětí a mladých dospělých z dětského domova můžeme pozorovat celou škálu speciálních vzdělávacích potřeb, které jim komplikují plně čerpat benefity uměleckých aktivit. Pokud jsou ale do umělecké edukace implementovány speciálně pedagogické metody, tyto překážky lze efektivně překonat. Při našich výzkumech jsme se opakovaně setkali s problematikou dvojí výjimečnosti.

Dvojí výjimečnost (Dual Exceptionality, Twice Exceptional) je termín používaný v situaci, kdy jedinec je sice na jedné straně extrémně nadaný, na druhé straně je však přítomen deficit. Děti s dvojí výjimečností mohou dosahovat skvělých výsledků, zejména v kreativních oblastech (Abramo, 2015). Občas ale speciální potřeba překryje oblast mimořádného nadání (Gierczyk a Hornby, 2021). To značně ztěžuje vyhledávání potenciálních talentů a má dopad na rozvoj talentu samotného. Dvojí výjimečnost klade vysoké nároky především na pedagogy (Rowan a Townend, 2016). Často se stává, že negativní modely chování jsou omlouvány mimořádným nadáním, zároveň dvojí výjimečnost může být výrazným faktorem při vzniku celé řady závažných potíží. Učitelé často přehlédnou známky mimořádného nadání a spíše se soustředí na oblast deficitu. Na druhou stranu oblast nadání může kompenzovat oblast deficitu (Baum et al., 2017). Děti s dvojí výjimečností patří mezi nejméně pochopený a zanedbávaný segment studentské populace (Whitmore a Maker, 1985). Jako příklad uvedeme jedince s diagnózou ADHD.

V dnešní společnosti jsou požadované kreativní kompetence. Zejména hudební aktivity jsou pro rozvoj kreativních kompetencí zcela klíčové (Nazario, 2022). Jedinci s diagnózou ADHD jsou sice velkou pedagogickou výzvou, ale při identifikaci oblasti, která je zaujme, mohou dosahovat skvělých výsledků v kreativních oblastech (Healey a Rucklidge, 2008). V našich výzkumech jsme opakovaně mohli sledovat žáky s ADHD při hudebních aktivitách. Pokud byly dodrženy základní speciálně pedagogické metody práce s těmito dětmi, neměly

problém se zapojením do hudebních aktivit a dosahovaly skvělých výsledků. Odborná literatura jasně poukazuje na fakt, že velmi často je nadání v jedné oblasti spojeno s nedostatky v oblasti jiné (Abramo, 2015). Nicméně pokud je tento problém dvojitě výjimečnosti správně uchopen, umělecká aktivita může mít značný kompenzační potenciál. Mohli bychom pokračovat na příkladech skvělých hudebníků, kteří evidentně vykazují znaky Aspergerova syndromu.

Závěr

Umění nejen obohacuje naše duše, ale má pozitivní vliv na celou řadu oblastí našich životů. Díky uměleckým aktivitám získáváme dovednosti kreativity, zdokonalujeme si schopnosti komunikace, zažíváme pocit úspěchu a sebenaplnění. To vše následně pozitivně ovlivňuje naše možnosti pracovního uplatnění a tím můžeme stoupat na společenském žebříku na pozice, které by bez pomoci uměleckých aktivit byly složitěji dostupné. Pro naši cílovou skupinu mohou být umělecké aktivity jedinečnou možností, jak překonat nebezpečí sociálního vyloučení a vypořádat se s nároky spojenými s jejich speciálními vzdělávacími potřebami. Bude však potřeba si osvojit myšlenky dvojitě výjimečnosti, tedy že speciální vzdělávací potřeby a sociální vyloučení nevylučují schopnost profitovat z uměleckých aktivit a že mimořádné nadání může být skryto speciální vzdělávací potřebou.

Pokud budeme ochotni hledat umělecké talenty i v prostředích ohrožených sociálním vyloučením, budeme určitě odměněni řadou nových skvělých hudebníků, výtvarníků, literátů. A i kdyby se nevěnovali uměleckým aktivitám na profesionální úrovni, obohacující zkušenost spojená s uměleckými aktivitami bude mít pozitivní vliv na jejich další životní trajektorii. Jednotlivé sociální skupiny naší společnosti jsou sice prostupné, ale sociální posun bývá často podmíněn úrovní dosaženého vzdělání. A právě umění může být tím klíčovým faktorem, který otevře brány k dosažení kvalitního vzdělání. Kvalitní vzdělání následně umožní společenský postup, výrazně eliminuje riziko sociálního vyloučení. Ano, umění v edukaci není pouze umění důležité pro edukaci, ale především umění důležité pro společnost, *Ars ad Societatem!*

Bibliografie

- Abramo, J. M. (2015). Gifted Students with Disabilities: “Twice Exceptionality” in the Music Classroom. *Music Educators Journal*, 101(4), 62–69. <https://doi.org/10.1177/0027432115571367>
- Bertaux, D., Thompson, P. (1997). *Pathways to Social Class: A Qualitative Approach To Social Mobility*. Oxford University Press/Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198279310.001.0001>
- Daněk, A. (2023). Potenciál umění v procesu resocializace mladých dospělých po jejich odchodu z dětského domova. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok*, 22(4), 26–31. ISSN 1336-2232. <https://doi.org/10.54937/ssf.2023.22.4.26-31>

- Daněk, A. (2023b). *Speciálněpedagogický potenciál hudební výchovy*. Univerzita Karlova — Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7603-424-2.
- Gierczyk, M., Hornby, G. (2021). Twice-Exceptional Students: Review of Implications for Special and Inclusive Education. *Education Sciences*, 11(2), 85. <https://doi.org/10.3390/educsci11020085>
- Kružiková, L. (Ed.). *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5663-8.
- Nazario, L. da C. (2022). Facilitating and Inhibiting Factors of Musical Creativity: Towards a pedagogy of resignification. *ABEM MAGAZINE*, 30 (2). <https://doi.org/10.33054/ABEM202230205>
- Rowan, L., Townend, G. (2016). Early career teachers' beliefs about their preparedness to teach: Implications for the professional development of teachers working with gifted and twice-exceptional students. *Cogent Education*, 3(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1242458>
- Sobol, E. S. (2008). *An attitude and approach for teaching music to special learners* (Second edition). Rowman & Littlefield Education. ISBN 978-15-719-7296-5.
- Škoviera, A. (2022). *Vychovatelství a výchova*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7560-416-3.
- Whitmore, J. R., & Maker, C. J. (1985). *Intellectual giftedness in disabled persons*. Aspen Systems Corp. ISBN 978-0-89079-193-6

PhDr. Alois Daněk, PhD.

Katedra pedagogiky
AMBIS vysoká škola, a.s.
Lindnerova 575/1, 180 00, Praha 8 - Libeň
alois.danek@ambis.cz